Всеукраїнський пленер з питань природничих наук. 2022. С. 90–93.
2. Літопис природи національного природного парку «Мале Полісся» за 2023 рік. Т. 9. Ізяслав : 2024. 373 с.
3. Природа унікального краю – Малого Полісся / за ред. Т. Л. Андрієнко. Кам'янець-Подільський: Видавництво ПП Мошинського. 2010. 252 с.
4. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). / Укладачі: Т. Л. Андрієнко, М. М. Перегрим. Київ : Альтерпрес, 2012. 148 с.
5. Бондарчук О., Цибуля М., Якубенко Б., Козак М., Рахметов Д. Сучасний стан та перспективи збереження раритетного компонента флори НПП «Мале Полісся» шляхом інтродукції і репатріації особливо вразливих видів рослин. Збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності». 3 – 4 серпня 2023 р. м. Славута, Хмельницька обл. 2023. С. 258–265. https://doi.org/10.61584/3-4-08-2023-59

УДК 58.084.2

SCOPOLIA CARNIOLICA Jacg. У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «МЕДОБОРИ»

Баранчук Г. І., Козира Л. Я.

Природний заповідник «МЕДОБОРИ», смт. Гримайлів
E-mail: gaaalkanet@gmail.com

Вивчення особливостей поширення та еколого-ценотичних умов місцезростань рідкісних видів є обов'язковою умовою для розробки наукових основ їх охорони [5]. Одним з таких видів є *Scopolia carniolica* Jacg. – що занесена до Червоної книги України і має природоохоронний статус неоцінений [3].

В межах України *S. carniolica* зростає на північно-східній межі ареалу, європейсько-кавказького типу, смугою, що простягається в широтному напрямі від Карпат на заході, до Дніпра на сході через Подільську і Придніпровську височини.

Поодинокі локалітети виду відомі з півдня Українського Полісся і Волинської височини [5]. У Тернопільській області місця зростання раніше зафіксовані у колишніх Шумському, Заліщицькому, Бучацькому адміністративних районах, а також у Національному природному парку «Кременецькі гори» та у природному заповіднику «Медобори» [7].

У природному заповіднику «Медобори» *S. carniolica* зростає у лісових масивах, на схилах товтр, у понад 70 локалітетах, куртинами від 1 м^2 до 100 м^2, з яких у Краснянському ПНДВ (природоохоронне науково-дослідне відділення) – 22 та у Городницькому – 50.

Популяційні дослідження проводяться з 2008 року в межах ботанічної пробної площі БП-34 Городницького ПНДВ, у кв. 38 в. 14, на привершинній виположеній частині схилу Пд-Сх експозиції у 96-річному грабово-ясеновому деревостані повнотою 0,7. Площа ділянки 0,02 га, де закладено 3 облікові площадки по 2м^2 кожна, на яких щорічно проводиться абсолютний перелік пагонів (оскільки це кореневищний вид, тому за облікову одиницю взято пагін) всіх вікових груп [6]. Додатково, з 2019 року ведуться спостереження ще у двох локалітетах: квартал 6 виділ 4 та квартал 15 виділ 7, які на нашу думку мають насіннєве походження.

Амплітуда чисельності популяції в межах пробної площі БП-34 за роки спостережень коливалася. На час закладання дослідних площадок обліковано 95 пагонів, чисельність яких до 2012 року поступово зростала до 150, що є найвищим показником за роки спостережень. У наступні чотири роки кількість пагонів зменшилася до 58 у 2016, що є мінімальним, а відбувся він ймовірно через посушливі погодні умовами 2015-2016 років. З 2017 по 2020 рр. обліковувалось 75-81, а з 2021 розпочалося зростання до 149 у 2025 році, що майже відповідало максимальному значенню.

Популяція *S. carniolica* на БП-34 є повночленною, оскільки, протягом періоду досліджень тут фіксувалися пагони усіх вікових груп, за виключенням 2011 року, коли не виявлено жодного ювенільного. Чітко прослідковуються основні динамічні тенденції ценопопуляції, лише два роки – 2008 та 2017 рр. вона мала лівосторонній тип, коли прегенеративні особини переважали над

генеративними з чисельністю 17 та 62 пагони, а всі інші роки – правостороннього типу, коли домінували генеративні – від 30 до 126 [1].

На додаткових ділянках насіннєвого походження облікувалися генеративні та прегенеративні пагони. На першій, площею 170 м^2, у кленово-ясеново-грабовому деревостані, віком 85 років, повнотою 0,7 на початку досліджень виявлено куртину з 5 локусів із зростанням виду, площі яких від 1 до 20 м^2 з чисельністю пагонів від 1 до 30, а генеративних від 1 до 20. Під час крайнього обліку у 2023 р. локусів стало 6, а чисельність пагонів за п'ятиріччя зросла з 30 до 60 екземплярів. На другій ділянці, площею 150 м^2, у липово-грабово-дубовому деревостані, віком 93 роки, повнотою 0,7, куртина з 8 локусів, площі яких 0,5-16 м^2. За крайні 5 років локусів вже 9, а кількість пагонів у них зросла із 140 до 177 екземплярів [2].

З 1995 року проводяться фенологічні спостереження за видом. Фіксуються початок вегетації, початок, масове та кінець цвітіння. Проведений за 30 років аналіз фенодат показав, що середня дата початку вегетації – 18 березня, початок цвітіння всередньому настає 15 квітня, масове – 24 квітня, а кінець – 6 травня. Різниця між середніми фенодатами початку і масового цвітіння складає 9 днів, а середній багаторічний цикл тривав 21 день. За результатами багаторічних спостережень встановлено, що початок вегетації *S. carniolica* здебільшого припадає на березень. Проте у 2016 році вид почав вегетувати ще 04.03, що пов'язано із надмірно теплим та вологим лютим, коли середні, температурні показники всіх трьох декад були вищими за норму, а максимальні температури не опускалися нижче 0°С протягом місяця. У 2013 – 14 квітня, коли березень та І декада квітня були дуже холодними із постійним сніговим покривом, що розтанув лише 5 квітня. Найраніша дата початку цвітіння 28.03 2024/2025 рр., що викликано досить ранньою весною та доволі високими температурними показниками ІІІ декади березня, та була найвищою за весь період спостережень і відповідала другій половині квітня, а найпізніша – 09.05 1998/1999 рр., що пов'язано із затяжною та прохолодною весною та пізнім початком вегетаційного періоду, аналогічно – масового – 05.04.2016 та

20.05.1999 рр. Кінець цвітіння найраніше фіксувався 18.04.2018 р., через аномально пеплі та сухі І та ІІ декади квітня, що призвели до передчасного відцвітання виду, а найпізніше – 01.06.1999 р., що пов'язано з пізнім початком цвітіння та доволі прохолодним травнем.

За результатами багаторічних досліджень на території природного заповідника «Медобори» встановлено, що популяція *S. carniolica* є повночленною, правостороннього типу, з переважанням генеративних пагонів. За крайні роки відбулося зростання чисельності пагонів як на БП-34, так і на двох додаткових ділянках. Із фенологічних спостережень встановлені: середня багаторічна дата початку вегетації – 18 березня, початок цвітіння – 15 квітня, масове – 24 квітня, а кінець – 6 травня. Період цвітіння триває в середньому 21 день.

Список літератури

1. Літопис природи. Природний заповідник «Медобори». Гримайлів, 2021 р. Книга 28 С. 506-507.
2. Літопис природи. Природний заповідник «Медобори». Гримайлів, 2026 р. Книга 33 С. 651.
3. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
4. Черняк В. М., Синиця Г. Б. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 224 с.
5. Шиндер О. І., Неграш Ю. М. *Scopolia carniolica* (Solanaceae) на заході Подільської височини: поширення, умови місцезростань, стан популяцій. *Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: Біологія.* 2014. Вип. 1 (66). С. 57–61.
6. Якубенко А. Л., Григора І. М., Мельничук М. Д. Геоботаніка: Навч. посіб. Київ: Арістей, 2008. 448 с.
7. iNaturalist [Електронний ресурс] : проєкт вивчення біорізноманіття. — Режим доступу: https://www.inaturalist.org